

О. Шостко, доцент НЮА України

Сучасні тенденції організованої злочинності в європейських країнах

Стаття 28 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності містить норму, яка спрямовує кожну державу-учасницю на необхідність проведення аналізу тенденцій в галузі організованої злочинності на своїй території, умов, в яких діє організована злочинність, а також на розширення аналітичних знань щодо організованої злочинної діяльності та обміну висновками між собою і через посередництво міжнародних і регіональних організацій¹.

Ще в 1997 р. для аналізу проблем, пов'язаних із організованою злочинністю, Рада Європи створила Комітет експертів з кримінального права та кримінологічних аспектів організованої злочинності (PC – CO). Нині ця структура має назву Група фахівців з кримінального права та кримінологічних аспектів організованої злочинності (PC-S-CO). Вона виконує такі три завдання: готує щорічну доповідь щодо ситуації з організованою злочинністю в країнах-членах Ради Європі; оцінює заходи, що впроваджуються на європейському континенті стосовно даного виду злочинності; розробляє шляхи підвищення ефективності національної та міжнародної боротьби з організованою злочинністю².

У щорічній доповіді аналізуються діяльність, ресурси, методи, поширеність, тенденції організованої злочинності в Європі. Цей документ доповнює звіти Європолу щодо цієї проблеми. Для одержання даних стосовно стану організованої злочинності Група надсилає запитальник до кожної країни-члена Ради Європи.

Дані щодо поширеності організованої злочинності, але тільки в країнах-членах ЄС збирає також Європол – правозастосовний орган, метою якого є підвищення ефективності і співробітництва компетентних органів країн-членів ЄС у запобіганні тероризму і боротьбі з ним, торгівлею наркотиками та іншими формами міжнародної організованої злочинності³.

¹ Див.: Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу в кримінальних справах. Багатосторонні договори. – К., 2006. – С. 574

² Див.: Organised Crime in Europe. Concept, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond / Ed. by C. Fijnaut and L. Paoli. – Springer, 2004. – P. 241, 242

³ Див.: Europol/ <http://www.europol.europa.eu/index.asp?page=faq>

Методологія тлумачення групи як організованої в країнах-членах ЄС базується на рекомендаціях Комітету Міністрів, які мають назву Керівні принципи боротьби з організованою злочинністю, і прийняті 19 вересня 2001 р.¹ Згідно з ними визначено одинадцять характеристик організованої групи, шість із яких є обов'язковими. Наведемо їх: 1) взаємодія більше двох осіб; 2) кожен учасник групи має чітко поставлене завдання; 3) група діє протягом тривалого або невизначеного часу; 4) використовуються певні форми дисципліни або контролю; 5) передбачається, що група вчинила декілька серйозних злочинів; 6) група діє на міжнародному рівні; 7) застосовується насильство, інші способи залучування; 8) залучаються комерційні структури; 9) здійснюється відмивання грошей; 10) зазнають впливу політики, державні органи, судова влада, економіка; 11) група ставить за мету одержання прибутку і (або) влади. Перша, третя, п'ята, одинадцята характеристики мають бути притаманні кожній злочинній групі, що класифікується як організована, і, як уже зазначалося, необхідні як мінімум ще дві характеристики².

У 2004 р. Рада Європи затвердила Гаагську програму створення «зони свободи, безпеки і справедливості» на 2005–2010 рр., одним із завдань якої є перехід від реактивного до проактивного підходу в сфері протидії організованій злочинності³. На розвиток цієї програми було заплановано, що Європол підготує доповідь «Оцінка загроз організованої злочинності» замість щорічної «Доповіді щодо ситуації з організованою злочинністю». Нещодавно цей документ було оприлюднено⁴.

Проаналізуємо основні тенденції організованої злочинності на основі трьох доповідей, складених і оприлюднених згаданими європейськими структурами.

У доповіді Ради Європи «Про ситуацію з організованою злочинністю 2004», підготовленої Групою фахівців з кримінального права та кримінологічних аспектів організованої злочинності, звертається увага на те, що 46 країн-членів Ради Європи (включаючи Україну), які надали відомості про ситуацію з організованою злочинністю в своїх країнах, дуже сильно відрізняються одна від одної, а організована злочинність

¹ Див.: Organised Crime Situation Report 2004// Council of Europe. – Strasbourg, 2004. – 23 Dec. – P. 7, 8.

² Див.: Там само.

³ Див.: The Hague Programme – Ten priorities for the next five years/ http://ec.europa.eu/justice_home/news/information_dossiers/the_hague_priorities/doc/08_organised_crime_en.pdf

⁴ Див.: EU Organised Crime Threat Assessment 2006/ <http://www.europol.europa.eu/publications/OCTA/OCTA2006.pdf>

має багато форм і включає різноманітну злочинну діяльність. Але існують три кримінальні ринки, які є загальними для більшості країн. Це шахрайство та інші форми економічної злочинності, виробництво і торгівля наркотиками, контрабанда і торгівля людьми¹.

Розглянемо структуру організованих злочинних груп (ОЗГ) та методи їх дії. Згідно з Доповіддю етнічні албанські ОЗГ, що в першу чергу займаються торгівлею наркотиками і людьми, є найбільш небезпечними і несуть найбільшу загрозу, зокрема через їхній екстремістський характер і застосування насильства.

Російські ОЗГ зосереджені на фінансових злочинах, відмиванні грошей, вимаганнях щодо своїх співвітчизників і нелегальних мігрантів. Вони залишаються вельми впливовими через ефективну ієрархічну структуру і розподіл праці, величезні фінансові ресурси, які інвестуються у легальний бізнес, а також через їхню внутрішню дисципліну, яка часто підтримується за допомогою насильства.

Інші ОЗГ, що діють у ЄС, включають представників Турції (торгівля наркотиками і зброєю, відмивання грошей, рекетирські дії), вихідців із Нігерії (торгівля людьми, наркотиками, шахрайство), марокканців (торгівля канабісом, контрабанда), колумбійців (торгівля кокаїном), китайців (нелегальна міграція), в'єтнамців (нелегальна міграція, контрабанда товарів, загальні кримінальні послуги).

З ОЗГ країн, нових членів ЄС і кандидатів, найчастіше згадуються такі: польські, які є впливовими у Німеччині, пов'язані з кримінальним автобізнесом, контрабандою різних товарів; з прибалтійських країн (контрабанда товарів, фальшування — підроблення); литовські групи (торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, вимагання, викрадення людей, фальшифомонетництво); болгарські (підроблення євро і кредитних карток, угони автомашин, торгівля людьми)².

Цікавим у Доповіді є те, що її укладачі наголошують на певних змінах у структурі організованих груп з 2001 по 2004 р. Вони підкреслюють, що у 2001—2002 рр. центральноєвропейські і східноєвропейські країни повідомляли, що більшість ОЗГ були ієрархічно організовані. У 2004 р. їх стало менше. Лише у Литві такі ієрархічні групи становили більшість. Словачія повідомила про половину серед виявлених ОЗГ таких, де простежувалася чітка ієрархічна структура. В Італії навіть Коза Ностра виявляє певну децентралізованість. У Великій Британії тради-

¹ Див.: Organised Crime Situation Report 2004. – Р. 14.

² Див.: Там само. – Р. 37.

ційні кримінальні організації на зразок «фірм» також є більше винятком, ніж правилом¹.

Це свідчить про те, що визначення відомим німецьким кримінологом Клаусом фон Лампе ОЗГ як етнічно гомогенної, формально й ієрархічно структурованої, багатофункціональної бюрократичної злочинної організації, яка знаходиться в опозиції до суспільства, було актуальним до певного проміжку часу².

У Доповіді підкреслюється, що побудова ОЗГ за національною ознакою не є тепер характерною рисою для визнання такої групи як організованої.

Відзначено, що на сьогодні організована злочинність – це злочинні спільноти (об'єднання), що складаються з окремих індивідуумів або невеликих осередків злочинців, а також легальних структур (найчастіше з комерційних) і професіоналів (юристів, бухгалтерів, фінансових експертів, нотаріусів, які не завжди сприймають злочинні цілі), котрі тією чи іншою мірою пов'язані або співпрацюють у різних поєднаннях з конкретним кримінальним підприємством. При цьому деякі спільноти можуть керуватися «центром» — групою організаторів, інші можуть об'єднуватися згідно із своїми потребами і можливостями. Їх розмір ранжується від дуже маленьких ОЗГ до транснаціональних об'єднань. Що стосується ступеня організованості, то організована злочинність представлена як аморфними і гнучкими, зі слабким членством і зв'язками між спільниками ОЗГ, так і стабільними, зфокусованими на єдиній меті чи продукті, або такими, що охоплюють широке коло діяльності, ОЗГ. Діяльність окремих індивідів, осередків, спільнот може бути повністю як легальною, так і нелегальною. Іншими словами, кримінальні об'єднання можуть функціонувати та пристосовуватися до ринкових умов і можливостей.

Безумовно, деякі типи кримінальної активності потребують більшої структурної організації, ніж інші. Тому впливові ієрархічні групи, такі як італійські ОЗГ мафіозного типу, сицилійська Коза Ностра, продовжують займати ключові позиції серед організованої злочинності європейського континенту. Наголошується, що аналітичний підхід має бути відрегульований. Аналіз спільнот (об'єднань), схожий на той, що використовується фінансовими розвідувальними підрозділами для вивчення зв'язку між підозрілими фінансовими транзакціями і злочинами, повинен застосовуватися не тільки для визначення розмаху злочинних під-

¹ Див.: Organised Crime Situation Report 2004. – P. 39.

² Див.: Там само.

приємств, а й для кращого розуміння зв'язку між кримінальними і легальними структурами суспільства¹.

Якими ж є основні засоби дії європейської організованої злочинності в останні роки? Безпосередньо з цим питанням пов'язане інше: чи знаходиться організована злочинність у конфронтації до суспільства, чи краще говорити про симбіоз одного й другого?² У Доповіді надані такі відповіді.

Застосування насильства. Як уже відмічалось, албанські злочинні групи мають найбільшу насильницьку спрямованість. Про це свідчить велика кількість убитих в останні роки працівників правоохоронних органів. Також є відомості про застосування насильства у взаємовідносинах болгарських злочинців. Серед згаданих у Доповіді країн фігурують Литва і Сербія. У Литві насильницькі засоби використовуються не тільки для підтримання дисципліни в самих злочинних спільнотах, а й щодо правоохоронців, а також свідків. Наприклад, у Сербії після зрадницького вбивства прем'єр – міністра З. Джиндича і замаху на вбивство інших високопосадовців у 2003 р. розпочалася відкрита конфронтація.

В Італії залякування і насильство проти тих чи інших представників державних органів застосовують Камора, Ндрагета, Сакра Корона Юніта і менше сама Коза Ностра, яка після серії насильницьких актів 90-х років ХХ ст. шукає нові форми пристосування до державних порядків³.

У зв'язку з цим у європейських країнах розширюються програми захисту свідків, оскільки саме вони найчастіше зазнають залякування і насильства стосовно себе з боку злочинців.

Однак у більшості європейських країн злочинні спільноти утримуються від відкритої конфронтації з державною владою.

Корупція і використання впливу. У Доповіді зазначено, що на практиці важко одержати точні дані щодо взаємозв'язку корупції та організованої злочинності.

Відзначається, що корупційні дії, до яких вдаються ОЗГ, набувають форми не тільки хабарництва, а й в першу чергу продажу впливу, що базується на взаємовідносинах «патрон – клієнт», а також таких форм, як непотизм (заміщення посад за протекцією, влаштування родичів на прибуткові посади), фаворитизм, підтримка членів сім'ї, взаємовідно-

¹ Organised Crime Situation Report 2004. – P. 40; Organised Crime Situation Report 2005/ http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Combating_economic_crime/8_Organised_crime/Documents/Report2005E.pdf

² Див.: Organised Crime Situation Report 2004. – P. 40, 41.

³ Див.: Organised Crime Situation Report 2005.

сини з представниками однієї етнічної групи. Фінансування деяких політиків, політичних партій або виборчих кампаній можуть відігравати важливу роль у цьому відношенні.

Таке використання впливу – взаємовідносин спільного співжиття різних суспільних прошарків, — що базується на спільних інтересах, є більш сталим і надійним, ніж використання насильства і залякування.

ОЗГ і спільноти все частіше використовують приховану корупцію у формі професійних послуг, наймаючи юридичних і бізнесових експертів як посередників чи брокерів або ставлячи «своїх» людей на потрібні політичні чи адміністративні посади. У Доповіді підкреслюється, що в перехідних суспільствах проникненню корупції в усі сфери життя сприяють такі чинники, як низькі заробітні плати, безробіття, небезпечність і бідність, а також спостереження за корупційною поведінкою керівництва¹.

У більш розвинутих країнах корупція відіграє не таку центральну роль: вона використовується для прискорення вчинення злочину, коли існують сприятливі обставини, а також поступливі чиновники. Тобто, знаходить підтвердження теорія сприятливих можливостей.

Розглянемо деякі показники за 2003 р. по деяких європейських країнах. У Бельгії у 17,4% з 292 кримінальних справ, пов'язаних з ОЗГ, виявлено застосування корупції. У Нідерландах 50 із 109 ОЗГ застосували ті чи інші корупційні дії як у своїй країні, так і за кордоном, у тому числі у приватному секторі. У Великій Британії приблизно чверть ОЗГ використовували корупцію, хоча вважається, що ці цифри можуть бути набагато вищими. Злочинці можуть надавати перевагу корупції перед насильством і залякуванням з огляду на те, що вони спрямовуються на тривалі взаємовідносини. У Німеччині досліджено взаємозв'язок організованої злочинності і корупції за період з 1992 по 2002 р. Згідно з одержаними даними по 125 кримінальних справах із 476 можна було простежити використання корупційного впливу на політиків, засоби масової інформації, органи влади, суди².

Використання комерційних структур. Майже всі країни повідомили про використання ОЗГ легальних комерційних структур, тобто або вони співпрацювали зі «своїми» фірмами, або засновували легальні фірми та інвестували гроші в них, у такий спосіб «перемішуючи» законну і незаконну діяльність, або засновували власні фірми.

Найбільш вразливими для проникнення ОЗГ вважають ринок нерухомості, продаж автомобілів, постачання продуктів харчування, будів-

¹ Див.: Organised Crime Situation Report 2004. – Р. 41.

² Див.: Там само. – Р. 42.

ництво, бізнес, пов'язаний із наданням послуг у сфері дозвілля (нічні клуби, казино), охоронні фірми, транспорт, експортно-імпорتنі операції, оскільки саме тут накопичується велика кількість готівки. Наприклад, у Бельгії в 2003 р. 208 із 292 ОЗГ використовували комерційні структури в одному або більше секторах. Однак у Доповіді за 2005 р. наголошується, що оскільки діяльність кримінальних організацій стає все більше складною і професійною, будь-який сектор може бути задіяний, — від інвестицій в зарубіжні компанії до заснування фінансових холдінгів. Це свідчить про наявну тенденцію, а саме— інтенсифікацію зв'язів між злочинним світом і представниками «вищого» світу. Проте для Західної Європи не є характерним намагання організованих злочинців підкорити і контролювати окремі гілки влади¹.

Згідно з даними Європолу, в 2003 р. у країнах-членах ЄС налічувалося приблизно 4000 ОЗГ, в яких брали участь майже 40 000 осіб. Найбільш впливовими серед цих груп були ті, в яких брали участь місцеві злочинці, хоча багато ОЗГ мали зв'язки з групами з інших європейських країн².

Як вже згадувалося, Європол у 2006 р. підготував нову доповідь «Оцінка загроз організованої злочинності». Вона ґрунтується на різних джерелах: інформації правоохоронців 25 країн-членів ЄС; даних, одержаних від різних європейських установ, таких як Євроюст, ОЛАФ, а також від приватного сектору. Від кількісного, описового характеру попередніх доповідей здійснено перехід до якісного аналізу багатогранного феномена організованої злочинності³.

Наголошується, що організована злочинність має переважно інтернаціональний характер. ОЗГ стають все більш різномірними і організаційно динамічними у межах структури, рухаючись більше до вільних «мереж», ніж до монолітної піраміди. В своїх злочинних намаганнях вони наймають легальні бізнес-структури, використовуючи їх для приховування кримінальних доходів. Рівень спеціалізації також зростає.

У Доповіді проаналізовано ці можливості використання ОЗГ легальних бізнес-структур. Вони поділені на три категорії. Перша: злочинці засновують бізнес і керують ним самі. У багатьох випадках вибір залежить від типу кримінальної діяльності, якою займається ОЗГ. Відомі випадки, коли ОЗГ, що вчиняють злочини, пов'язані з незаконною тор-

¹ Див.: Organised Crime Situation Report 2005.

² Див.: Там само.

³ Див.: EU Organised Crime Threat Assessment 2006/ <http://www.europol.europa.eu/publications/OCTA/OCTA2006.pdf>

гівлею, спеціалізуються на імпортно-експортних операціях або є власниками транспортних компаній. Трапляється, що злочинці, котрі втягнуті у торгівлю людьми або підтримують незаконну еміграцію, працюють як менеджери туристичних компаній, агенти з добору кадрів або імпресарію. Але якщо кримінальним доходам потрібно надати легального вигляду, злочинці можуть займатися бізнесом, який не має ніякого зв'язку з кримінальним сектором. Друге: злочинці використовують легальні бізнес-структури, маючи таємну змову або примушуючи працювати на них працівників, навіть менеджерів, що працюють виключно на респектабельні фірми. Корупція або примус застосовуються до тих, кого просять взяти на роботу найманими робітниками членів ОЗГ, що потім полегшує використання цього бізнесу для незаконних цілей. Третє: злочинці застосовують обман і можуть використовувати легальний бізнес, який, не бажаючи і не знаючи про кримінальну діяльність, полегшує кримінальну діяльність ОЗГ¹.

У Доповіді відзначається, що активність ОЗГ Естонії, Латвії, Литви пов'язана з їх територіальною наближеністю до Росії. Остання є джерелом торгівлі нелегальними цигарками та алкоголем, транзитом для переправлення героїну з Центральної Азії, а також ринком для вкрадених автомобілів і синтетичних наркотиків. Україна та Беларусь також відіграють певну роль у цій кримінальній системі.

Згідно з даними Європолу, найбільш поширеною злочинною діяльністю ОЗГ, що діють у державах-членах ЄС, є торгівля наркотиками, а також людьми, у першу чергу для сексуальної експлуатації, що пов'язано з підробленням документів. Деякі країни ЄС є транзитними для переправлення вкрадених автомобілів в країни колишнього СРСР, Середнього Сходу та Африки. Шахрайство складає значну питому вагу серед кримінальної діяльності. Шахрайство з кредитними картками найчастіше вчиняють ОЗГ Східної Європи².

У висновках Доповіді підкреслюється, що особливу увагу має бути приділено тим ОЗГ, яким притаманні такі структурні і функціональні якості, що допомагають протидіяти спробам правоохоронних органів їх викрити. Визначені чотири види даних груп: 1) територіально визначені, місцеві ОЗГ з широкою транскордонною діяльністю, можливостями захисту свого керівництва і кримінальних прибутків навіть усередині ЄС; 2) переважно етнічно однорідні групи, керівництво яких і майно знаходяться за кордоном; 3) динамічні кримінальні спільноти, чий ор-

¹ Див.: EU Organised Crime Threat Assessment 2006.

² Див.: Там само.

ганізаційні структури менше захищені від викриття правоохоронними органами, ніж їх зв'язки і фінанси; 4) ОЗГ, засновані на чітко визначених організаційних принципах, без етнічного компонента, з наявними міжнародними контактами¹.

Головними загрозами, які виходять від цих ОЗГ, є великі перешкоди в їх викритті, по-перше, пов'язані з їх міжнародною поширеністю і можливостями впливів на державні структури, які надають злочинним організаціям певну безкарність і постійність у їх діях, що заважає їх знешкодженню правоохоронними органами. По-друге, рівень їх проникнення у суспільство та економіку «змішує» їх із законослухняним світом, що також негативно впливає на рівень корупції і демократичні перетворення. Чим більше таких ОЗГ проникає в суспільство, тим більше їх верхівка стає зовнішньо респектабельною і недосяжною для кримінальної юстиції.

Насамкінець, у Доповіді «Оцінка загроз організованої злочинності» підкреслено, що найближчими роками потребують особливої уваги правоохоронних органів країн-членів ЄС такі кримінальні ринки: контрабанда наркотиків, особливо синтетичних; експлуатація людей як наслідок незаконної торгівлі і нелегальної міграції; шахрайство; підроблення євро; фальсифікація товарів повсякденного вжитку; злочини у сфері інтелектуальної власності; відмивання брудних грошей².

---

¹ Див.: EU Organised Crime Threat Assessment 2006.

² Див.: Там само.